

Pregledni rad

MILAN PELC

Institut za povijest umjetnosti

Udo Kultermann (1927. – 2013.) – majstor internacionalnih pregleda i povijesnih sinteza

Case Report

MILAN PELC

Institut za povijest umjetnosti

Udo Kultermann (1927 – 2013) – Master of International Overviews and Historical Synthesis

Ugledni profesor teorije i povijesti arhitekture Udo Kultermann dopisni je član Razreda za likovne umjetnosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (30. 01. 1994. – 09. 02. 2013.). U nekoliko njegovih navedenih pregleda svjetske arhitektonske scene, uvrstio je veći broj hrvatskih arhitekata, s vrlo pozitivnim ocjenama njihovih arhitektonskih projekata i ostvarenja.

Ključne riječi: Udo Kultermann, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.

Eminent professor of the theory and history of architecture Udo Kultermann was a corresponding member of the Croatian Academy of Sciences and Arts' Department of Fine Arts (30 Jan 1994 – 09 Feb 2013). He incorporated a large number of Croatian architects into many of his overviews of the international architecture scene and rated their architectural projects and creations highly.

Key words: Udo Kultermann, Croatian Academy of Sciences and Arts.

Malo se povjesničara umjetnosti 20. st. može pohvaliti tako zamašnim opusom kakav je tijekom svoje duge spisateljske karijere ostvario Udo Kultermann (1927. – 2013.).¹ Kad bismo njegovo značenje pokušali sažeti u jednu rečenicu, morali bismo navesti dvije stvari: Kultermann je bio jedan od najboljih poznavatelja internacionalne arhitekture 20. st. i jedan od najmarljivijih pisaca o povijesti i teoriji vlastite discipline, povijesti umjetnosti. Rođen u Stettinu, u Pomeraniji, nakon završenog studija u Greifswaldu pobjegao je iz istočne Njemačke i doktorirao 1953. na Sveučilištu u Münsteru s temom o baroknom flamanskom kiparu Gabrielu de Grupellu. Nakon toga radi kao kustos-suradnik muzeja u Bremenu. Od samoga početka posvećuje se svim granama umjetnosti, no tijekom vremena težište njegova rada sve se više pomiče prema arhitekturi. Već 1958. izlazi njegova knjiga o arhitektima takozvanog *staklenog lanca* Hansu i Wassiliju Lukhardtu, a 1963. objavljuje prvu preglednu monografiju o suvremenoj internacionalnoj arhitekturi *Der Schlüssel zur Architektur von heute*.

Već prije šezdesetih godina, a posebice nakon jednog putovanja u istočnu Afriku, započelo je njegovo intenzivno bavljenje s do tada zanemarenom povijesnom i posebice suvremenom arhitekturom „trećeg svijeta“. U tome je, čini se, počivao njegov *kairos*, njegovo sretno nadahnuće. Godine 1960. objavio je *New Japanese Architecture*, a 1963. *New Architecture in Africa*. Proučavanje suvremene arhitekture Afrike, Azije i Južne Amerike logična je ekstenzija njegova bavljenja „zapadnom“ arhitekturom 20. stoljeća u procesima njezine internacionalizacije. Zahvaljujući oštrini intelektualne spoznaje, koju je s lakoćom umio pretočiti u pisanu riječ, zahvaljujući natprosječnoj senzibilnosti prema umjetnosti i velikom iskustvu stečenom proučavanjem literature i samih umjetničkih djela, Kultermann se kao publicist razvio u majstora velikih internacionalnih sinteza, posebice kad je riječ o modernoj arhitekturi i urbanizmu, ali i o samoj povijesti umjetnosti, koju je smatrao važnom kulturološkom

Few 20th century art historians can lay claim to the kind of momentous opus realised by Udo Kultermann (1927 – 2013) throughout his long writing career.¹ If we were to attempt to summarize his significance into one sentence, we would have to mention two things: Kultermann was one of the top international architecture experts of the 20th century, and one of the most industrious writers on the history and theory of his field — art history. Born in the Pomeranian city of Szczecin, he escaped from East Germany after finishing his studies in Greifswald and received his doctorate from the University of Münster in 1953 with a thesis on Baroque Flemish sculptor Gabriel de Grupello. After this, he worked as curator of a museum in Bremen. From the very outset, he devoted himself to all branches of the arts, however through time the focus of his work shifted more and more towards architecture. In 1958, he published a book on *Glass Chain* architects Hans and Wassili Luckhardt, and in 1963 he published his first monograph on modern international architecture, *Der Schlüssel zur Architektur von heute*.

Even before the 1960's, after a trip to east Africa, he began intensively studying the historical and, especially, modern architecture of the “third world”, a subject that had been largely ignored up to then. This, it seems, was his *kairos*, his happy inspiration. In 1960, he published *New Japanese Architecture*, and in 1963, *New Architecture in Africa*. Studying the modern architecture of Africa, Asia and South America was a logical extension of his work in the internationalization processes of 20th century “western” architecture. Thanks to the acuity of his intellect, which he poured into his written words with ease, and thanks to his above-average sensitivity towards the arts and his great experience in studying literature and works of art, Kultermann the publicist developed into a master of large international syntheses, especially those on modern architecture and urbanism, but also on art history itself, which he considered the vital culturological

diciplinom suvremenoga doba. Obdaren rijetkom sposobnošću da u svojim tekstovima na uvjerljiv način poveže opće i pojedinačno, pisao je neumorno i bez zastoja – u svemu objavio je preko 35 knjiga, a k tome i bezbrojne članke i eseje. Od studijskih pregleda arhitekture 20. st., ovdje možemo spomenuti samo nekoliko najvažnijih: *Architektur der Gegenwart* (1967.), *Modern Architecture in Color* (1970.), *Die Architektur im 20. Jahrhundert* (1977.), *Architekten der dritten Welt. Bauen zwischen Tradition und Neubeginn* (1980.), *Zeitgenössische Architektur in Osteuropa* (*Contemporary Architecture in Eastern Europe*, 1985.), *Visible Cities – Invisible Cities. Urban Symbolism and Historical Continuity* (1988.), *Contemporary Architecture in the Arab States – Renaissance of a Region* (1999.). S druge strane, nije zapostavio ni monografsku obradu opusa pojedinih arhitekata u člancima, studijama, poglavljima svojih knjiga i monografijama. Jedno od njegovih uzornih monografskih djela obuhvaća opus Kenza Tangea: *Kenzo Tange – Architecture and Urban Design* (1970.). Kultermannove sintezne knjige o arhitekturi objavljene su u više dopunjenih izdanja, pretežito na njemačkom i engleskom jeziku.

Veliko polje njegova djelovanja, posebice tijekom šezdesetih godina, bilo je promicanje suvremenog umjetničkog stvaralaštva. Kao direktor Gradskog muzeja u Leverkusenu on je šest godina, od 1959. do 1964., organizirao brojne izložbe i manifestacije koje su obilježile umjetničku i kulturnu scenu neo-avangardnog vremena. Primjerice, 1961. je priredio izložbu modernista Ada Reinhardta, slikara koji izjavljuje da „slika posljednje slike koje se još mogu naslikati“. Iste godine priređuje i *Morsbroicher Kunsttage*, susret suvremenih umjetnika i kritičara iz različitih zemalja i područja djelatnosti koji dobiva ime po dvorcu u kojemu je smješten Gradski muzej u Leverkusenu. Osim izložbe tridesetorice suvremenih njemačkih umjetnika, arhitekata, kipara, slikara, grafičara i autora „mobilne arhitekture“, tu se prezentiraju i razmatraju književna djela, moderan ples, film, glazba, raspravlja se o situaciji u suvreme-

discipline of modern times. Gifted with the rare ability to convincingly connect the general and the specific in his texts, he wrote tirelessly and ceaselessly — in all, he published more than 35 books and countless articles and essays. Of his research overviews of 20th century architecture, we shall here mention only a few of the most significant: *Architektur der Gegenwart* (1967), *Modern Architecture in Colour* (1970), *Die Architektur im 20. Jahrhundert* (1977), *Architekten der dritten Welt. Bauen zwischen Tradition und Neubeginn* (1980), *Zeitgenössische Architektur in Osteuropa* (*Contemporary Architecture in Eastern Europe*, 1985), *Visible Cities – Invisible Cities. Urban Symbolism and Historical Continuity* (1988), *Contemporary Architecture in the Arab States – Renaissance of a Region* (1999). On the other hand, he did not neglect the monographic review of the opuses of individual architects in his articles, studies, and the chapters of his books and monographs. One of his exemplary monographic works covers the opus of Kenzo Tange: *Kenzo Tange – Architecture and Urban Design* (1970). Kultermann's overviews of architecture have been published in multiple supplemented editions, mostly in German and English.

The majority of his work, especially in the 1960's, was in the promotion of modern artistic creation. In his six years (1959 – 1964) as director of the Morsbroich Museum in Leverkusen, he organised numerous exhibitions and events that marked the artistic and cultural scene of the Neo-avant-garde period. For example, in 1961, he organised an exhibition of Abstract painter Ad Reinhardt, a painter who had announced that he was “painting the last paintings anyone could paint”. The same year, he arranged the *Morsbroicher Kunsttage*, a meeting of modern artists and critics from various countries and fields of work, named after the castle where the Morsbroich Museum in Leverkusen was located. Aside from exhibitions of around thirty modern German artists, architects, sculptors, painters, graphic artists and authors of “mobile architecture”, literary works, modern dance, film and music

noj umjetnosti. Među sudionicima tih zbivanja velika su imena umjetničke teorije, povijesti, kritike i estetike toga doba, primjerice arhitekt Frei Otto, teoretičar medija Max Bense, filozof Theodor Adorno i niz drugih. Moglo bi se reći da u to doba mladi Kultermann usmjerava aktualna umjetnička zbivanja u širim europskim razmjerima, u koja se uklapaju i zagrebačke „Nove tendencije“. Tako je, primjerice, druga izložba „Novih tendencija“, priređena u zagrebačkoj Galeriji suvremene umjetnosti 1963., nakon toga prikazana u Veneciji, a potom u Gradskom muzeju u Leverkusenu, gdje ju je predstavio Matko Meštrović. Iz toga, dakle, razdoblja datiraju Kultermannovi doticaji s hrvatskom umjetničkom sredinom i s domaćom poviješću umjetnosti. Upravo je dvoje istaknutih autora – teoretičara iz miljea Novih tendencija, Vera Horvat-Pintarić i Matko Meštrović – uz „tradicionalnog“ povjesničara umjetnosti Ljubu Karamana i zaslužnu muzejsku djelatnicu Zdenku Munk – uvršteno u novija izdanja Kultermannove *Povijesti povijesti umjetnosti*.²

I bavljenje poviješću same struke – povijesti i teorije umjetnosti – jedna je od Kultermannovih užih specijalnosti koja pokazuje njegovu vještinu u sastavljanju povijesnih sinteza. Svojom knjigom *Povijest povijesti umjetnosti. Put jedne znanosti*, koja je prvi put objavljena 1966., uspostavio je novi kritički odnos prema toj kulturološkoj disciplini.³ Knjiga je u međuvremenu doživjela još tri revidirana i proširena njemačka izdanja, a prevedena je na engleski, španjolski, rumunjski, japanski, talijanski, korejski, kineski i hrvatski.⁴ Taj kronološki pregled, zasnovan na biografijama istaknutih pisaca o umjetnosti, pisan s vještim izbjegavanjem pretjeranog dociranja, teoretiziranja i nametanja autorovih pogleda, postao je, moglo bi se reći, svjetskim bestselerom – što je prava rijetkost za povjesnoumjetničku literaturu.

Upravo je objavljivanje te internacionalno popularne knjige u hrvatskom prijevodu 2002. obilježilo vrhunac Kultermannove prisutnosti u hrvatskoj kulturnoj sredini. Nema sumnje da je hrvatsko iz-

were also presented and observed, and discussions were held on the state of the modern arts. Among the participants in these events were great names of the time in art theory, history, criticism and aesthetics, such as architect Frei Otto, media theoretician Max Bense, philosopher Theodor Adorno, and a string of others. It can be said that, at the time, the young Kultermann was directing current artistic affairs on a wider, European scale that also included Zagreb's "New Tendencies". The second "New Tendencies" exhibition, after being held in Zagreb's Modern Art Gallery in 1963, was held in Venice, and then in the Morsbroich Museum in Leverkusen, where it was presented by Matko Meštrović. This period, thus, saw Kultermann's first contact with the Croatian art and art history scene. Kultermann entered two eminent authors, New Tendencies theoreticians Vera Horvat-Pintarić and Matko Meštrović, alongside "traditional" art historian Ljubo Karaman and deserving museum worker Zdenka Munk in a more recent edition of his *History of Art History*.²

Dealing in the history of his own field – art history and art theory – is one of the specialties of Kultermann's that displays his skill in composing historical overviews. His book *The History of Art History*, which was first published in 1966, established a new critical relationship towards this cultural discipline.³ Since then, the German edition of the book has been revised and expanded three times, and it has been translated into English, Spanish, Romanian, Japanese, Italian, Korean, Chinese and Croatian.⁴ In this chronological overview, founded on the biographies of eminent art writers, Kultermann skilfully avoids excessive pontification, philosophising or bias, and it has become what might be considered an international bestseller – a true rarity for literature on art history.

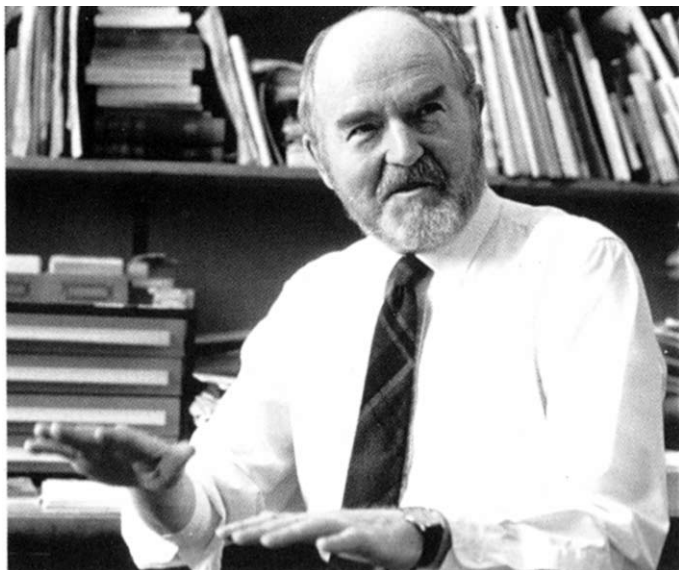
The publishing of this internationally popular book in the Croatian translation in 2002 marked the peak of Kultermann's presence on the Croa-

danje te knjige značilo velik doprinos i obogaćenje za povijesnoumjetničku literaturu na hrvatskom jeziku, premda je Kultermann objavio i nekoliko članaka u hrvatskim časopisima.⁵ Nakon toga on se odazvao pozivu da na Arhitektonskom fakultetu održi predavanje o suvremenoj arhitekturi.⁶

Privrženost hrvatskim povjesničarima umjetnosti i arhitektima zacijelo se ogleda i u zastupljenosti naših arhitekata u njegovu pregledu arhitekture 20. st., primjerice već u njegovoj knjizi *Neues Bauen in der Welt* iz 1965., a posebice u pregledu suvremene arhitekture u istočnoj Europi, objavljenom dvadeset godina poslije. U knjizi iz 1965. ističe doprinos zagrebačkih arhitekata planiranoj stambenoj izgradnji osmišljavanjem modernih stambenih blokova, poput onoga u Folnegovićevu naselju (Željko Solar i Bogdan Budimirov), u kojima se primjereno odražava trend industrijalizacije i modernog socijalnog stanovanja.⁷ U svom presjeku kroz arhitekturno stvaralaštvo osam država tadašnjega socijalističkoga bloka iz 1985., neposredno uoči pada željezne zavjese, Kultermann izdvaja niz imena hrvatskih arhitekata kojima posvećuje jedno potpoglavlje svoje knjige. U njemu sažetim spisateljskim stilom svojih internacionalnih pregleda karakterizira njihove doprinose suvremenoj arhitekturi i donosi reprodukcije pojedinačnih djela. Julije de Luca, Mihajlo Kranjc, Boris Magaš, Ivo Marinović, Andrija Mutnjaković, Velimir Neidhart, Lovro Perković, Ante Svarčić, Branko Silađin, Milan Šosterič, Radovan Tajder prezentirani su kao arhitekti koje Kultermann u tom trenutku smatra najreprezentativnijim zastupnicima suvremene arhitekture (sedamdesete i početak osamdesetih godina) u Hrvatskoj. Među njima najviše ga zaokuplja Boris Magaš, kojemu u svom pregledu istočnoeuropske arhitekture posvećuje poseban odsječak poglavlja o Hrvatskoj.⁸ U karakterizaciji Magaševe arhitekture najbolje se zrcali duhovna orijentacija samoga Kultermanna. On piše: „Cilj je arhitekta društvena i povijesna povezanost u duhu intelektualno racionalnih i senzitivno iracionalnih uvjetovanosti čovjekove egzistencije.“⁹

tian cultural scene. There is no doubt that the Croatian edition of this book greatly enriched and contributed to the fund of art history literature in the Croatian language, even despite Kultermann's having published a few articles in Croatian journals.⁵ After this, he accepted an invitation to hold a lecture on modern architecture at the Faculty of Architecture in Zagreb.⁶

His fondness for Croatian art historians and architects is visible in the presence of Croatian architects in his overview of 20th century architecture, his 1965 book *Neues Bauen in der Welt*, and especially in his overview of modern architecture in eastern Europe, published twenty years later. His 1965 book emphasises the contribution of Zagreb's architects to the planned construction of living space through the invention of modern blocks of flats, like those in Zagreb's Folnegovićevu naselje (Željko Solar and Bogdan Budimirov) which appropriately reflect the trend of industrialization and modern social living.⁷ In his cross-section of the architectural creations of eight states of the former Socialist bloc in 1985, just before the fall of the Iron Curtain, Kultermann singles out a series of Croatian architects to whom he devotes a sub-chapter of his book in which he characterises their contributions to modern architecture in the concise writing style of his international overviews, also providing reproductions of some of their works. Julije de Luca, Mihajlo Kranjc, Boris Magaš, Ivo Marinović, Andrija Mutnjaković, Velimir Neidhart, Lovro Perković, Ante Svarčić, Branko Silađin, Milan Šosterič, and Radovan Tajder are presented as architects whom Kultermann considered to be the best representatives of modern architecture in Croatia (in the 1970's and early 1980's). He gives the most space to Boris Magaš, to whom he devotes a special section of his chapter on Croatia in his overview of eastern European architecture.⁸ Kultermann's spiritual orientation is best reflected in his characterisation of Magaš's architecture. He writes: "The goal of the architect is social and historical connection in

Udo Kultermann

To su glavne osi oko kojih se vrti Kultermannov sustav vrijednosti: društvena odgovornost, povijesna ukorijenjenost, intelektualnost i racionalnost, ali jednako tako i respekt prema onim aspektima života koji ostaju u domeni osjećajnosti koja se ne može kontrolirati razumom. Još jedan primjer precizne karakterizacije i vrednovanja naći ćemo u kratkoj analizi Nacionalne i sveučilišne knjižnice Kosova u Prištini Andrije Mutnjakovića (1980.) u kojoj Kultermann prepoznaje i specifične značajke regionalne arhitekture i povijesnog naslijeđa Bizanta i islama i suvremenih struktura arhitektonske forme koje su u tom reprezentativnom djelu sintetizirane na originalan način.¹⁰ Dakako, širi izbor suvremenih hrvatskih arhitekata iz pregleda arhitekture istočne Europe sužava se u internacionalnom pregledu arhitekture 20. st. Magaš, Tajder, V. Neidhart i Mutnjaković u njemu su sada glavni predstavnici hrvatskih arhitekata u globalnom rasponu.¹¹ Dakako, autor dodaje i poneko novo ime i djelo (primjerice Marijana Hrzića i njegov Krematorij u Zagrebu iz 1985.), ali bez novih ilustracija.

the spirit of the intellectually rational and sensually irrational conditions of man's existence."⁹ These are the main axes around which Kultermann's value system rotates: social responsibility, rootedness in history, intellectuality and rationality, as well as an equal measure of respect towards those aspects of life that remain in the domain of emotions that cannot be controlled by reason. One more example of his precise characterisation and evaluation can be found in his brief analysis of Andrija Mutnjaković's National and University Library of Kosovo in Prishtina (1980). In this representative work, Kultermann recognises the specific characteristics of regional architecture, the heritage of Byzantium and Islam, and the modern structures of architectonic form synthesized in an original way.¹⁰ Of course, he narrows the broad selection of modern Croatian architects from his overview of eastern European architecture in his overview of international 20th century architecture, and Magaš, Tajder, V. Neidhart and Mutnjaković are now his main global representatives of Croatian architecture.¹¹ The author also adds some new names and works (e.g. Marijan Hrzić and his 1985 Crematorium in Zagreb), however he adds no new illustrations.

Kultermann was a frequent guest lecturer in the United States after 1965, and in 1973 he became a full professor of the history of architecture at Washington University in St. Louis, where he lectured until his retirement in 1994. Kultermann invested a large amount of his working energy into the lectures on modern architecture he held around the world, from Salisbury in South Rhodesia to Ankara, Shanghai and Zagreb. His openness and lively interest in current affairs, not only in architecture but in all of modern artistic practice, marked his entire opus, which truly shows the characteristics of universality, a rarity for the largely specialised scientists of the modern era.

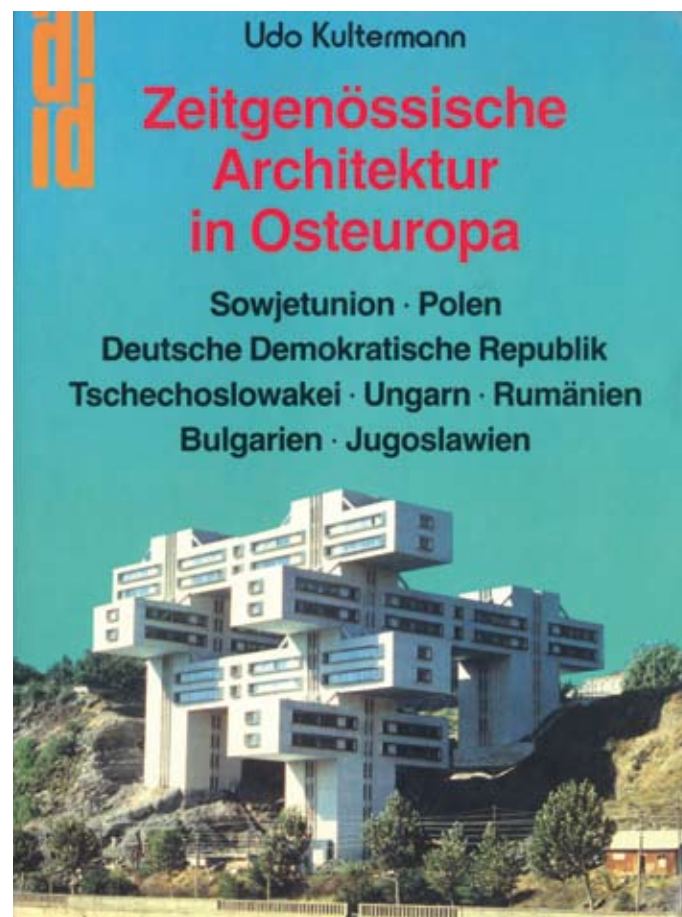
Od 1965. Kultermann je često kao gost predavač u Sjedinjenim Državama, a od 1973. postaje stalni profesor povijesti arhitekture na Sveučilištu države Washington u St. Louisu (*Washington University in St. Louis*), gdje predaje do umirovljenja 1994. Kultermann je velik dio svoje radne energije uložio u predavanja o modernoj arhitekturi što ih je održavao širom svijeta, od Salisburija u Južnoj Rodeziji do Ankare, Šangaja i Zagreba. Otvorenost i živo zanimanje za aktualna zbivanja, ne samo u arhitekturi već u svekolikoj suvremenoj umjetničkoj praksi, obilježava njegov cjelokupni rad, koji uistinu ima značajke univerzalnosti, rijetke za pretežito specijalistički opredijeljene znanstvenike suvremenoga doba.

- 1 Udo Kultermann, dopisni član Hrvatske akademije znanosti u umjetnosti, umro je 9. veljače 2013. u New Yorku. Ovaj članak posvećujem uspomeni na suradnju i profesionalno prijateljstvo s tim jednostavnim čovjekom velikih sposobnosti.
- 2 O signifikantnim koincidencijama između Vere Horvat Pintarić i U. Kultermanna u poimanju fenomena modernog umjetničkog izraza, primjerice, značenja bjeline u modernom slikarstvu, v. Vera Horvat Pintarić, *Kritike i eseji*, Zagreb, 2012., 562.
- 3 Osim *Povijesti povijesti umjetnosti* Kultermann je objavio i djelo *Kleine Geschichte der Kunsttheorie*, Darmstadt, 1987., u kojem je težište na teorijsko-filozofskim, a ne toliko na metodološkim aspektima struke. Istraživanjem odnosa povijesti umjetnosti i zbilje podrobnije se pozabavio u knjizi *Kunst und Wirklichkeit. Von Fiedler bis Derrida: zehn Annäherungen*, Scaneg Verlag, München, 1991.
- 4 *Povijest povijesti umjetnosti. Put jedne znanosti*, Institut za povijest umjetnosti i Kontura, Zagreb, 2002. (prev. Milan Pelc). Prijevod je nastao u tijesnoj suradnji autora i prevoditelja, uz mnogobrojne kontakte i opsežnu prepisku. Kultermann je za to izdanje napisao poseban predgovor. Treba istaknuti da je poticaj za objavljivanje tog internacionalnog standardnog djela na hrvatski jezik dala akademkinja Vera Horvat-Pintarić, tada predstojnica Katedre za teoriju umjetnosti na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, koja me još kao studenta početkom osamdesetih godina zainteresirala za Kultermannov tekst. Bez njezina poticaja vjerojatno ne bi ni bilo prijevoda, na čemu joj ovdje, premda s velikim zakašnjenjem, iskreno zahvaljujem.
- 5 Već 1963. objavljen je u časopisu *Čovjek i prostor* (srpanj 1963., str. 124-126) njegov opširni članak *Kenzo Tange. Genij*

- 1 Udo Kultermann, corresponding member of the Croatian Academy of Sciences and Arts, died on 9 February 2013 in New York. I dedicate this article to the memory of my cooperation and professional friendship with this simple man of great capability.
- 2 On the significant coincidences between Vera Horvat Pintarić and U. Kultermann in the conception of the phenomenon of modern artistic expression, e.g. the meaning of whiteness in modern painting, see Vera Horvat Pintarić, *Kritike i eseji*, Zagreb, 2012: 562.
- 3 Aside from *The History of Art History*, Kultermann also published the work *Kleine Geschichte der Kunsttheorie*, Darmstadt, 1987, in which the focus is placed on the theoretical and philosophical, and not on the methodological aspects of the field. He researches the relationship between art history and reality more closely in his book *Kunst und Wirklichkeit. Von Fiedler bis Derrida: zehn Annäherungen*, Scaneg Verlag, Munich, 1991.

Udo Kultermann,
naslovnica knjige

Udo Kultermann,
Book Cover

- Japana*. Članak je prenesen iz časopisa *Kunstwerk* (br. 14, 5-6), a preveo ga je Ivan Gotthardi Škiljan. Gotovo četrdeset godina kasnije objavljen je u časopisu *Život umjetnosti* (67/68, 2002.) njegov tekst *Ideal i zbilja. John de Andrea i njegova umjetnost* u prijevodu autora ovog priloga.
- 6 Najzaslužnija u organizaciji tog posjeta U. Kultermanna Hrvatskoj, kojom je prilikom održao predavanje na Arhitektonskom fakultetu (22. svibnja 2003.), bila je prof. dr. Vesna Mikić. U. Kultermann bio je i član međunarodnog uredništva časopisa *Prostor*.
 - 7 Udo Kultermann, *Neues Bauen in der Welt*, Tübingen, 1965., str. 178. Riječ je o kvalitetnom i praktičnom serijskom sustavu YU 60 koji su Solar i Budimirov razvili za gradnju od preko 800 stambenih jedinica. Nakon toga slijedio je manje kvalitetan sustav YU 61, tzv. limenke, u kojem je izgrađeno preko 10.000 stanova, čiji je rok trajanja imao biti 30 godina – no traju još i danas.
 - 8 Udo Kultermann, *Zeitgenössische Architektur in Osteuropa*, Köln, DuMont, 1985., 210-214.
 - 9 Isto, 214. Osim ovdje navedenih, autor se osvrće i na niz drugih arhitekata čija su djela nastajala tih godina, ali njihove radove tek spominje i ne donosi njihove reprodukcije. Nažalost, imena arhitekata i druga imena piše raznolikom grafijom, čas prema engleskoj inačici, čas prema originalnoj varijanti.
 - 10 Isto, 222 i d.
 - 11 Usp. npr. englesko izdanje *Architecture in the 20th Century*, Van Nostrand Reinhold, 1993., 224-226; također šesto njemačko izdanje *Die Architektur im 20. Jahrhundert*, Springer-Verlag Wien-New York, 2003., 251 i d.
 - 4 *Povijest povijesti umjetnosti. Put jedne znanosti*, Institute of Art History and Kontura, Zagreb, 2002 (translated by Milan Pelc). The translation was created in close cooperation between the author and translator, with numerous contacts and exhaustive correspondence. Kultermann wrote a special foreword for this edition. It should be emphasized that the impetus for the publishing of this international standard work in Croatian was given by Academician Vera Horvat-Pintarić, then the head of the Art Theory Programme at the Art History Department of the Faculty of Philosophy at the University of Zagreb, who raised my interest in Kultermann's texts during my time as a student in the early 1980's. Without her involvement, there would likely have been no translation, for which I offer her my deep, albeit highly belated, thanks.
 - 5 In 1963, his general article *Kenzo Tange. Japanese Genius* was published in the magazine *Čovjek i Prostor* (July 1963, pp 124-126). The article was taken from the journal *Kunstwerk* (14, pp 5-6), translated by Ivan Gotthardi Škiljan. Nearly forty years later, his article *Ideal and Reality. John de Andrea and his Art* was published in the magazine *Život umjetnosti* (67/68, 2002), translated by the author of this contribution.
 - 6 Professor Vesna Mikić was most responsible for the organisation of U. Kultermann's visit to Croatia, during which he held a lecture at the Faculty of Architecture (22 May 2003). U. Kultermann was also a member of the international editorship of the journal *Prostor*.
 - 7 Udo Kultermann, *Neues Bauen in der Welt*, Tübingen, 1965: 178. This concerns the high-quality and practical serial system YU 60, developed by Solar and Budimirov for the construction of over 800 units of flats. After this came the lower-quality system YU 61, the so-called *limenke* ('aluminum cans'), of which 10,000 units were built and whose lifetime was intended to be 30 years – however they are still in use today.
 - 8 Udo Kultermann, *Zeitgenössische Architektur in Osteuropa*, Köln, DuMont, 1985: 210-214.
 - 9 *Ibid.*, 214. Besides those mentioned here, the author also mentions a number of other architects whose works were created during these years, however he only mentions them and does not provide pictures of them. Unfortunately, the names of architects and other names are written in various orthographies, sometimes in the English version, and sometimes in the original.
 - 10 *Ibid.*, 222 i d.
 - 11 Cf. e.g. the English version of *Architecture in the 20th Century*, Van Nostrand Reinhold, 1993: 224-226; also, the sixth German edition *Die Architektur im 20. Jahrhundert*, Springer-Verlag Vienna-New York, 2003, 251 i d.

NAKLADNIK / PUBLISHER

HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI
RAZRED ZA LIKOVNE UMJETNOSTI
ARHIV ZA LIKOVNE UMJETNOSTI

THE CROATIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
THE DEPARTMENT OF FINE ARTS
THE FINE ARTS ARCHIVES

art BULLETIN 63 (2013)

ZA NAKLADNIKA / FOR THE PUBLISHER

AKADEMIK PAVAO RUDAN, GLAVNI TAJNIK
PAVAO RUDAN, F.C.A., SECRETARY-GENERAL

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK / EDITOR-IN-CHIEF

AKADEMIK ANDRIJA MUTNJAKOVIĆ
ANDRIJA MUTNJAKOVIĆ, F.C.A.

RECENZENT / CONSULTING EDITOR

AKADEMIK VLADIMIR MARKOVIĆ
VLADIMIR MARKOVIĆ, F.C.A.

IZVRŠNI I MREŽNI UREDNIK / EXECUTIVE AND WEB EDITOR

ACO ZRNIĆ

PRIJEVOD NA ENGLJSKI JEZIK / ENGLISH TRANSLATION

JEREMY WHITE

LEKTURA I KOREKTURA / CROATIAN LANGUAGE REVISION AND PROOF-READING

MAJA SILOV TOVERNIĆ

GRAFIČKA PRIPREMA / LAYOUT BY

RANKO MUHEK

NASLOVNICA / TITLE PAGE

HRVOJE ZIDAR

TISAK / PRINTED BY

TISKARA ZELINA D.O.O.

UČESTALOST IZLAŽENJA / FREQUENCY OF PUBLICATION

GODIŠNJAK / ANNUALLY

ISSN 1848-2244

ISSN 1848-784x (Online)

TISKANO POTPOROM ZAKLADE HRVATSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI.
PRINTED WITH THE SUPPORT OF THE FOUNDATION OF THE CROATIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS.

Elektronička inačica svih tekstova objavljenih u časopisu *Art Bulletin* dostupna je na središnjem portalu hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa HRČAK, na adresi: <http://hrcak.srce.hr/art-bulletin>

Electronic versions of all texts published in the journal *Art Bulletin* are available at the central portal of Croatian scientific and professional journals, HRČAK, at <http://hrcak.srce.hr/art-bulletin>